

GELEERDHEID EN GENIETEN

Frits van Oostrom: *Wereld in woorden*

door An Faems

Naar de nieuwe literatuurgeschiedenis van Frits van Oostrom werd jarenlang uitgekeken. *Wereld in woorden* is het tweede volume over de middeleeuwen in het achtdelige en langlopende project 'Geschiedenis van de Nederlandse literatuur'. Na *Stemmen op schrift* (2006), dat de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300 behandelt, levert Van Oostrom met zijn overzicht van de veertiende-eeuwse Nederlandse literatuur een tweede monumentale bijdrage aan dit initiatief van de Nederlandse Taalunie.

Het boek is niets minder dan een krachttoer. De auteur noemt het zelf zijn meest complexe boek, en hij is er op een ontzagwekkende wijze in geslaagd om een enorme hoeveelheid informatie in een prettig leesbare vorm te ordenen. Daarbij bespreekt hij uiteenlopende auteurs en teksten, en legt hij verbanden met onder meer de historische context en met literaturen in andere talen, dat alles gearmd met goedgekozen citaten en verrassende weetjes. Het is evenwel niet alleen de omvang van het verwerkte materiaal dat van dit boek een mijlpaal maakt: het is de eerste keer dat de Middelnederlandse literatuur uit de veertiende eeuw op een dergelijke schaal én toon wordt besproken. Op enkele uitzonderingen na, beschouwden vroegere literatuurhistorici auteurs uit deze periode als epigonen en zagen ze de teksten als minder geslaagde variaties op 'klassieke' vroegere voorbeelden. Dat is bij Van Oostrom heel anders: hij schetst opvallend positieve auteursportretten en schrijft met gedrevenheid en enthousiasme over ontelbare teksten, waarvan hij telkens weer de innovatieve kracht blootlegt of waaruit hij aparte formuleringen en beklijvende details voor het voetlicht haalt. Deze omslag in de waardering is niet zozeer het gevolg van Van Oostroms eigenzinnige kijk op zijn bronnen, maar vooral een weerspiegeling van de evolutie in de studie van de Middelnederlandse literatuur zelf. Deze literatuurgeschiedenis is namelijk een synthese van decennialang onderzoek door tientallen vakgenoten. Het

is daarbij opmerkelijk hoeveel hoofdstukken gebaseerd zijn op zeer recent onderzoek. Enkele decennia geleden had dit boek eenvoudigweg niet geschreven kunnen worden, bij gebrek aan vooronderzoek. Geregeld wijst Van Oostrom overigens nog op lacunes in het onderzoek.

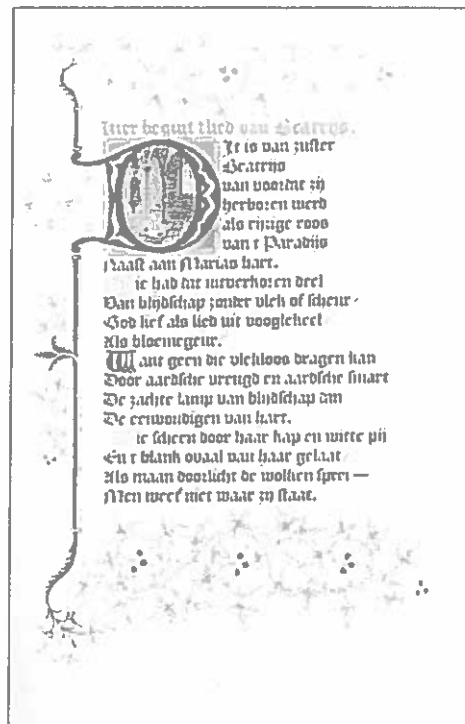
Bijzonder is verder dat *Wereld in woorden* geen dor encyclopedisch overzicht is geworden, maar een bevlogen en sprankelend verhaal. De structuur van het boek berust ook niet op een verdere periodisering van de veertiende eeuw (wat gezien de moeilijkheid om middeleeuwse teksten precies te dateren een logische keuze is), maar op een vernuftige taxonomie. Het boek valt uiteen in drie grote thema's, die elk verschillende genres omvatten. In 'De wereld' wordt de profane non-fictie besproken, met als belangrijkste genres geschiedschrijving, artesliteratuur en lekenethiek. Daarbij passeren onder meer Lodewijk van Velthem, Melis Stoke, Jan van Heelu, juridische en alchemistische teksten, schrijvende chirurgen als Jan Yperman, de encyclopedische *Sidrac*, spreuken, de *Dietse Catoen*, Jan de Weert en *Die Dietse doctrinael* de revue. Het tweede deel gaat over 'Het heil' en beschrijft religieuze handschriften en teksten, van de Bijbelvertaling over mystiek tot exempelliteratuur. De figuur van de Bijbelvertaler van 1360 krijgt hier terecht een prominente plaats, naast natuurlijk de mysticus Jan van Ruusbroec, maar ook Jan van Leeuwen, Augustijnken, de *Dialogo van meester Eckhart* en de *onbekende leek*, *Tondalus' visioen*, *Sint-Patricius' vagevuur* en Mariamirakels komen aan bod. 'De verbeelding' ten slotte opent met *Reynaert II* en gaat verder met enkele late ridderromans, de *Borchgravinne van Vergi*, andere teksten over de liefde (zoals de vertalingen van de *Roman de la Rose*, maar ook liefdesraadsels en -brieven), liederen, sproken en toneel. In de laatste honderd bladzijden wordt de thematische indeling gekruist met receptiemilieus — een benadering die door Van Oostrom al in 1987 met succes werd beproefd in *Het woord van eer* — en worden syntheses gepresenteerd van de literatuur aan het Hollandse hof (met

heraut Beieren, Dirc van Delft en Dirc Potter), in de context van de Moderne Devotie (met onder meer Geert Grote) en in de stad Brugge (met aandacht voor Jan Praet en vooral het Gruuthuse-handschrift). Elk van de delen loopt uit op een hoogtepunt: 'De wereld' eindigt met een gloedvolle bespreking van Jan van Boendale, 'Het heil' met het Mariamirakel *Beatrijs*, 'De verbeelding' met de abele spelen, en het laatste deel besluit met het Egidiuslied, meteen het orgelpunt van het boek. Het geheel wordt voorafgegaan door een inleiding waarin niet alleen het gevarieerde Hulthemse handschrift als emblematisch voor deze eeuw wordt gepresenteerd, maar waarin ook de krachtlijnen van de veertiende-eeuwse Middelnederlandse literatuur worden neergezet. In deze turbulente eeuw ontstaat een algemene Nederlandstalige schriftcultuur, met nieuwe vormen en stoffen, meer uiteenlopende schrijversprofielen, een uitgebreider publiek, innovaties in de boekproductie en -infrastructuur.

De keuze om dit alles in een 'verhaal' weer te geven, heeft onvermijdelijk als consequentie dat de lezer die snel een aantal literair-historische kenmerken over een tekst of auteur wil opzoeken hier aan het verkeerde adres is. Wel is *Wereld in woorden* een boek waarin een vervlogen tijd tot leven wordt gewekt. Dat laatste is spannend, omdat verbeelding er een aanzienlijke rol in speelt. Hoewel deze literatuurgeschiedenis steunt op onderzoek van tientallen medioneerlandici en gedragen wordt door een Raad van Advies die bestaat uit acht eminente kenners, maakt precies het verhalende karakter het tot een heel persoonlijk boek. Van Oostrom heeft uiteraard keuzes moeten maken, en drastisch moeten selecteren uit zowel primaire als secundaire literatuur, waarbij hij eigen accenten legt. Die komen des te meer tot uiting in zijn ambitie om geleerdheid en genieten met elkaar te verzoenen; het boek getuigt dan ook evenzeer van een indrukwekkende kennis als van liefde voor zijn vak. Die liefde wordt weliswaar door velen gedeeld, maar leidt ook tot subjectiviteit. Zo kan de lezer Van Oostrom menen te zien worstelen met delen van het

Auteursportret van Jan van Leeuwen

Bibliotheekdruk van Boutens' Beatrijs

oeuvre van Jan van Ruusbroec of vermoeden dat hij niet veel op heeft met alchemistische teksten, die hij abracadabra noemt. Daar staat tegenover dat hij zich kan laten aansteken door Van Oostroms fascinatie voor veeleer buitenissige en daardoor dankbare figuren als Jan van Leeuwen of Augustijnken.

Meermaals wijst Van Oostrom op primers: iets komt voor het eerst voor in de Nederlandse literatuur of cultuurgeschiedenis, of de Nederlandse literatuur loopt voor op de Europese. Zo is Ruusbroec de eerste Nederlandstalige auteur wiens werk in het Engels wordt vertaald, vormt het *Haagse liederenhandchrift* de eerste thematische bloemlezing in de Nederlandse literatuur, en zijn de Middelnederlandse *Rose*-teksten veruit de vroegste Europese vertalingen van het Oudfranse model. Op vele bladzijden in dit boek wordt duidelijk dat Van Oostroms passie voor het vak wordt aangedreven door verwondering, daar waar andere temperamenten houvast zoeken in feiten en verklaringen. De verwondering wordt geflankeerd door bewondering, onder meer voor de zeggingskracht van het Middelnederlands. In zijn bespreking van het werk van de Bijbelvertaler van 1360 haalt Van Oostrom het beeldende *becnagen* (bekritiseren) aan, waarvan hij het lijkt te betreuen dat het niet meer in het

moderne Nederlands voorkomt, en dat hij verderop zelf dan ook ongemarkeerd gebruikt. Opmerkelijk is ook hoe vaak Jacob van Maerlant als ijkpunt fungeert. Natuurlijk heet deze dertiende-eeuwse auteur niet voor niets de 'vader der Dietse dichteren algader' en is zijn invloed op de generaties die na hem kwamen onmiskenbaar, maar het valt op dat deze Middelnederlandse pionier bij de auteur van *Maerlants wereld* nooit naar de achtergrond lijkt te verschuiven. De vele verwijzingen naar Maerlant brengen gelukkig ook met zich mee dat de artificiële scheiding rond het jaartal 1300 tussen de beide delen van Van Oostroms literatuurgeschiedenis wat vervaagt.

Ook heel wat beelden en vergelijkingen zijn opmerkelijk. Zo wordt het Hulthemse handschrift vergeleken met de ark van Noach, omdat de teksten die erin zijn opgenomen zo divers zijn en omdat veel teksten ons slechts uit dat manuscript bekend zijn. Heel wat auteurs en teksten worden bovendien vergeleken met actuele figuren of situaties. Zo was Jan van Heelu een 'embedded' oorlogscorrespondent of heeft Boendales visie in *Der leken spiegel* iets weg van de 'American dream'. De vergelijkingen leveren vaak een verrassend perspectief op, maar hebben ook iets beperkends. Soms ziet Van Oostrom trouwens zelf expliciet van een actualisering

af: de Bijbelvertaler van 1360, die door sommigen geïdentificeerd wordt met de kartuizer Petrus Naghel, wil hij liever 'aanvaardden als een fenomeen op afstand' en blijft hij daarom met diens noodnaam benoemen.

Wereld in woorden zal zeker velen inspireren, zowel een breed publiek als studenten en vakgenoten. Van Oostrom biedt zelfs veel meer dan een rijkgeschakeerd verhaal over de veertiende-eeuwse Nederlandse literatuur. Alle Middelnederlandse citaten gaan vergezeld van moderne vertalingen, doorgaans van de hand van Ingrid Biesheuvel. Het boek bevat daarnaast veel illustraties, overbekende en verrassende, zowel in kleur als in zwart-wit. En alsof dit alles nog niet genoeg is, wordt de literatuurgeschiedenis geflankeerd door een dynamische website. Daarop vindt men niet alleen doorzoekbare versies van de aantekeningen en literatuurlijst, en digitale versies in kleur van de afbeeldingen, maar onder meer ook een pagina met een bloemlezing van teksten met vertaling, recensies, aanvullingen en correcties, nuttige links en een lezingenagenda.

F.P. Van Oostrom: *Wereld in woorden*, Bakker Amsterdam, 2013, 650 p., [64] p.pl., ill. € 35
ISBN 9789035139404. Distributie: WPG Uitgevers

852 NEDERLANDS / MIDDELNEDERLANDSE
LETTERKUNDE / NEDERLANDSE LETTERKUNDE